

Waluś, Konrad Jan / Waluś, Jan Henryk

Krzyż Za Męstwo i Odwagę

Notatki Płockie 55/1(222), 30-35

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRZYŻ ZA MĘSTWO I ODWAGĘ

Abstrakt

W 1920 r. Płock jak i cały rejon Mazowsza był świadkiem walk z bolszewickim najeźdźcą. Ochotnicy wstępujący do nowo formowanych pułków walczyli na zmieniającym się stale froncie. Walczyli o swoją wolność, która dopiero co została im dana po zakończeniu I wojny światowej. Płocczanie i ochotnicy z okolicznych miejscowości, a także stacjonujące w okolicy wojsko broniło Płocka w sierpniu 1920 r. Swoim patriotyzmem i heroizmem w walce odparli atak najeźdźcy i wstawili się bohaterskimi czynami. Upamiętniając ich poświęcenie na przełomie roku 1920/1921 ustanowiono i zatwierdzono statut odznaki pamiątkowej „Krzyż Za Męstwo i Odwagę 206 Pułku Piechoty Armii Ochotniczej i Obrony Płocka”.

Słowa kluczowe: Obrona Płocka 1920 r., Płock, wojna polsko-bolszewicka

Przeciągająca się wojna na wschodzie z Rosją o granice państwa polskiego doprowadziła do podpisania 21 kwietnia 1920 roku w Warszawie umowy, w której uznajemy niepodległość Ukrainy. Jednocześnie otrzymaliśmy gwarancję zrzeczenia się pretensji do ziem Galicji Wschodniej i Wołynia. W tajnej klauzurze zadeklarowaliśmy współdziałanie z wojskiem ukraińskim pod dowództwem Józefa Piłsudskiego do walki z bolszewikami.

Na froncie południowym 25 kwietnia rozpoczęła się ofensywa polsko-ukraińska. Oddziały polskie dowodzone przez gen. Edwarda Rydza-Śmigłego wkroczyły do Kijowa co wywołało w Warszawie i kraju dużą euforię. Jednak w ocenie taktycznej nie przyniosło to oczekiwanych sukcesów. Nie zagrożono zdolności bojowej Armii Czerwonej. Front ukraiński załamał się pod naporem 1 Armii konnej Siemiona Budionnego i rozpoczęła się kontrofensywa dowodzona przez Michała Tuchaczewskiego. Gen. Tuchaczewski w jednym z rozkazów wypowiedział słowa: „Na zachodzie rozstrzygają się losy powszechnej rewolucji, po trupie Polski wiedzie droga do światowego pożaru. Na Wilno, Mińsk, Warszawę Marsz!”¹ i to one wykreślały działanie Armii Czerwonej. Pasma klęsk dotykające nasze wojska zagrożiło niepodległości Polski. Dnia 1 lipca 1920 roku Sejm ustawą, powołał Radę Obrony Państwa pod przewodnictwem marszałka Józefa Piłsudskiego. Wódz Naczelny 3 lipca zwrócił się do obywateli Rzeczypospolitej z odezwą „Ojczyzna w potrzebie”², następnie Ministerstwo Spraw Wojskowych Sztab Oddziału I rozkazem 7028/Org. z 8 lipca utworzyło Generalny Inspektorat Armii Ochotniczej z gen. broni Józefem Hallerem jako Inspektorem Głównym. W opublikowanej odezwie³ rozpoczęto agitację i nawoływanie do wstępowania do ar-

mii ochotniczej. W odpowiedzi na te wydarzenia w powiecie płockim województwa warszawskiego został powołany 16 lipca 1920 roku Obywatelski Komitet Obrony Państwa z przewodniczącym Tadeuszem Świeckim⁴, sekretarzem dr. Władysławem Podczaskim, skarbnikiem Władysławem Apfelbaumem i kilkudziesięcioma członkami⁵. Do współpracy zaproszono prezydenta miasta Płocka Antoniego Michalskiego, który uczestniczył w pierwszym zebraniu. W następnym udziały nie brał oraz nie delegował nikogo z miejskich urzędników. Odmówili również współpracy działacze Polskiej Partii Socjalistycznej i Domu Ludowego.

Komitet Obrony Płocka w 1920 roku⁶

W strukturach wewnątrz Komitetu Powiatowego powstały wydziały⁷, które zapewniały działalność. W biurach werbunkowych rozpoczęto kwalifikację i przyjmowanie ochotników. Związek Ziemiańców prowadzący pierwsze biuro organizował jazdę ochotniczą i utworzył szwadron szwoleżerów⁸. W jego składzie znaleźli się w dużej części ziemianie, gdyż zasadą było, że każdy wstępujący musiał posiadać konia i zwerbować dwóch ochotników

z warstw ludowych. W pozostałych biurach zapisywano do piechoty i działań pomocniczych. Duża liczba ochotników pozwoliła na utworzenie 206⁹ ochotniczego pułku piechoty dobrzyńsko-płockiego w sile dwóch baonów¹⁰. Dowódcą został kpt. Henryk Bigoszt. Znanymi ochotnikami byli Józef Ludwik Kaczmarski¹¹ lat 14, Tadeusz Jeziorowski¹² lat 13, Jan Wichrowski lat 15, Antolek Gradowski lat 14 czy Wiktor Fronczka. Wielu z nich później wyróżniło się w walkach na ulicznych barykadach i w boju na polach Chełpowa i Trzepowa u granic Płocka. Specjalną opieką został otoczony pułk przez Wydział Opieki nad Żołnierzem dostarczając mu żywność, odzież i bieliznę. Ponadto z pomocą przyszedł Komitet Obrony Państwa powiatu rypińskiego zaopatrując żołnierzy w niezbędne akcesoria¹³.

15 sierpnia miasto opuściły wszelkie urzędy i ewakuowały się na drugą stronę Wisły. Wydział Opieki nad Rodzinami Wojskowymi niósł pomoc dla dzieci i rodzin ochotników i poborowych. Zgodnie z uchwałą Sejmu¹⁴ rozpoczęto wypłacanie zasiłków dla potrzebujących i wydawanie dla mniej zamożnych obiadów i śniadań z kuchni Rady Obywatelskiej. Na realizację tych celów poseł Karol Mierzejewski i ks. Józef Strojnowski przywiózł z Warszawy 800 tysięcy marek polskich, które w całości zostały zużyte¹⁵.

Wydział Opieki nad Uchodźcami na kilka dni przed najazdem bolszewików zaprzestał ich rejestracji. Setki mężczyzn, kobiet i dzieci znalazły

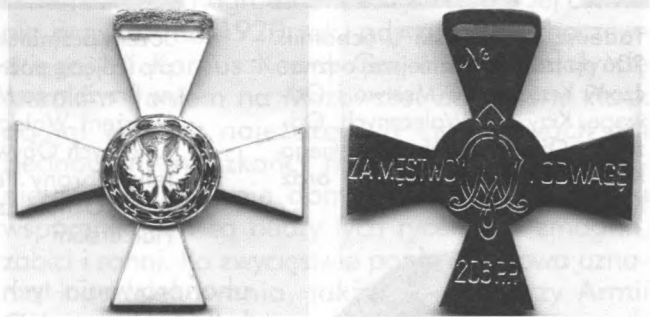

Barykada na ulicy Płocka¹⁸

schronisko w dawnym szpitalu żydowskim przy ulicy Misjonarskiej. Ogółem wydano 2633 posiłków, w tym 297 płatnych. Opieka sanitarna polegała na bezpłatnej kąpeli i dezynfekcji ubrań. Wydział Finansowy odpowiedzialny za finansowanie wszelkich działań OKOP prowadził zbiórki pieniędzy¹⁶ w gotówce i naturze¹⁷.

Wojna w Płocku trwała tylko dwa dni, jednak przyniosła wielu zabitych i rannych, oraz ogromne zniszczenia materialne¹⁹.

Do wspomnień przeszły niedawne fakty, gdy to młodzież II gimnazjum męskiego podjęła uchwałę o wstąpieniu do Armii Ochotniczej uczniów klasy 6 i 7 oraz klasy 5 rocznika 1919/1920. Ponadto wszyscy ci, którzy nie otrzymali matury w klasie 8 byli zobowiązani do wstąpienia do wojska. Powstała Szkolna Komisja Kwalifikacyjna z lekarzem, dyrektorem, nauczycielem i delegowanymi uczniami poszczególnych klas. Przeszło 100 przyszłych ochotników stawiało się przed jej oblicze. Potem wielu z nich zasiliło szeregi 206 ochotniczego pułku piechoty. Po zakończeniu walk mjr Janusz Mościcki rozkazem opublikowanym w prasie²⁰ podziękował wszystkim, którzy z narażeniem zdrowia i życia stanęli do boju z najeźdźcą. Żołnierzom i osobom cywilnym zaangażowanym w walkę, tym których nazwiska zapisały się w pamięci i tym anonimowym w imieniu Służby, przekazał wyrazy uznania. Jednym z takich podziękowań i zapisania na kartach historii było ustanowienie odznaczenia dla obrońców Płocka. Była to odznaka pamiątkowa „Krzyż za Męstwo i Odwagę”²¹.

Odnaka pamiątkowa „Krzyż za Męstwo i Odwagę”

Na przełomie roku 1920/1921 było Dowództwo „Dolnej Wisły”, frontu broniącego prawego brzegu Wisły pod Włocławkiem, Płockiem i innych miejscach z sobą powiązanych ustanowiło i zatwierdziło statut odznaki pamiątkowej „Krzyż Za Męstwo i Odwagę 206 Pułku Piechoty Armii Ochotniczej i Obrony Płocka”²².

Rozdanie odznaki nastąpiło w niedzielę 20 marca 1921 roku w Płocku. Uroczystość podzielono na trzy etapy, pierwszy odbył się na specjalnym posiedzeniu płockiej Rady Miejskiej o godzinie 9⁰⁰ rano, gdzie oprócz członków był obecny zastępca Starosty Płockiego Franciszek Sypka. Po okolicznościowych przemówieniach major J. Mościcki przypiął krzyż do poduszki, wręczając go

w ręce wiceprezesa Romana Lutyńskiego²³. Część druga uroczystości odbyła się w historycznej kaplicy II Gimnazjum Męskiego²⁴, gdzie na wezwanie ks. Henryka Godlewskiego o godzinie 10⁰⁰ zgromadzili się ochotnicy 206 pp, członkowie b. Straży Obywatelskiej i obrońcy Płocka. W prezbiterium zasiedli przedstawiciele Szkolnej Rady Opiekuńczej, a po drugiej stronie Kapituła Krzyża w osobach: kpt. Henryk Bigoszt, mjr Janusz Mościcki i rotmistrz Edward Czuruk. Mszę Św. odprawił ks. Henryk Godlewski i po jej zakończeniu wygłosił przemówienie. Dalej głos zabrał kpt. Bigoszt. W kilku żołnierskich słowach przypomniał bolszewicki najazd na Polskę i walkę jaką stoczyli żołnierze i ludność cywilna Płocka, Włocławka i innych miejscowości wokół nas położonych. Dla

nazjum Męskiego w Płocku. Na ostatnią część niedzielnej uroczystości Kapituła przeszła do I Gimnazjum Żeńskiego. Tam w sali udekorowanej na zielono zaszczytną odznakę otrzymała przełożona Marcelina Rościszewska, a potem przypomniano zasługi i postawę płockiego Oddziału Czerwonego Krzyża w wydarzeniach sierpnia 1920 roku, któremu również przyznano Krzyż. Prezes Czerwonego Krzyża Rajmund Borszewski przedstawił jako godną odebrania Krzyża Jadwigę Beczkowicz, która osobiście opatrywała rannych w czasie walk o Płock.

Lista udekorowanych 20 marca 1921 roku, która została odczytana w kaplicy dawnej kolegiaty św. Michała przez kpt. H. Bigosza zawiera następujące nazwiska:

Tadeusz Jeziorowski²⁵, ochotnik 206 pp (zdjęcie późniejsze) odznaczony Krzyżem za Męstwo i Odwagę, Krzyżem Walecznych, Odznaką Ofiarnych Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa oraz Krzyżem Harcerskim

Józef Kaczmarski²⁶, ochotnik 206 p p (zdjęcie późniejsze) odznaczony Krzyżem za Męstwo i Odwagę, Krzyżem Walecznych, Odznaką Ofiarnych Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa, wstążką Armii Ochotniczej, oraz Krzyżem Harcerskim

Przełożona Marcelina Rościszewska²⁷, Odznaczona Krzyżem za Męstwo i Odwagę oraz odznaką Orleża

Ks. kapelan Henryk Godlewski²⁸, (zdjęcie późniejsze, tu jako kanonik i prefekt gimnazjum)

uhonorowania tych bohaterów, często młodzieży szkolnej ustanowiony został Krzyż, którym oni zostaną udekorowani. Pierwszymi, którym mjr J. Mościcki przypiął odznaki byli najmłodszy ochotnicy, a następnie odznaczono szkołę, która wystąpiła na bój największych chłopców. Krzyż za Męstwo i Odwagę ozdobił sztandar II Gim-

1. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski (Kapituła osobiście zawiezie Krzyż z prośbą o jego przyjęcie),

2. Generał Józef Haller (Kapituła osobiście wręczy Krzyż z prośbą o jego przyjęcie),

3. Generał Tadeusz Rozwadowski szef Sztabu Generalnego (Kapituła osobiście wręczy Krzyż),

4. Bolestaw Wiśniewski, ochotnik 206 pułku piechoty z powiatu lipnowskiego (pośmiertnie),

5. Jan Świtalski (pośmiertnie, pochowany na cmentarzu wojskowym w Płocku),

6. Stefan Zawidzki (pośmiertnie, pochowany na cmentarzu wojskowym w Płocku),

7. płk Józef Lewszecki, b. dowódca frontu „Dolnej Wisły”, „Chabry – Wyszogród” i oddziałów włocławskich,

8. kpt. Henryk Bigoszt, organizator formacji ochotniczych,

9. mjr Janusz Mościcki, b. dowódca przyczółka mostowego „Płock” i obrońca Płocka,
10. rotmistrz Edward Czuruk, b. dowódca 6 plutonu żandarmerii w Płocku,
11. Krzyż dla Miasta Płock,
12. Krzyż dla Płockiego Oddziału Towarzystwa Czerwonego Krzyża,
13. Krzyż dla II Męskiego Gimnazjum w Płocku,
14. dyr. Xsawery Cygański, organizator i komendant b. Straży Obywatelskiej,
15. kpt. Marian Głogowiecki, dowódca batalionu 6 legionów (zaginiony bez wieści w bitwie pod Trzepowem),
16. kpt. Marian Przyłuski, dowódca placu „Płock”, jeden z najdzielniejszych jego obrońców,
17. por. Stanisław Szepnalik, adiutant dowódcy obozu warownego „Toruń” za szybką pomoc w zorganizowaniu sił potrzebnych ku obronie lewego brzegu pod Bobrownikami i Nieszawą,
18. Tadeusz Włoczewski z Sierpca, ochotnik 206 pułku piechoty za bitwę pod Złymi Wodami i obronę przyczółka mostowego „Włocławek”,
19. przełożona Marcelina Rościszewska za osobisty udział w walkach na ulicach miasta Płocka,
20. Wacław Dobiszewski, członek Straży Obywatelskiej miasta Płocka za celne strzały kierowane ku obronie naszego miasta,
21. prof. K. Jędrzejewski za dzielne prowadzenie wywiadów na linii Włocławek – Złe Wody – Lipno,
22. podchorąży Z. Majorkowski, ochotnik 206 pułku piechoty za kilkakrotne brawurowe zachowanie się w bitwach,
23. Józef Kaczmarski z II Gimnazjum Męskiego w Płocku, ochotnik 206 pułku piechoty,
24. Tadeusz Jeziorowski z II Gimnazjum Męskiego w Płocku, ochotnik 206 pułku piechoty,
25. sierżant Wiktor Fronczka, ochotnik 206 pułku piechoty za dzielne zachowanie się pod Rypinem,
26. ks. kapelan Henryk Godlewski z Płocka,
27. Jan Wichrowski, ochotnik 206 pułku piechoty,
28. inż. Bronisław Mosdorf, zastępca Komendanta Straży Obywatelskiej w Płocku,
29. kpt. Feliks Waluszewski, adiutant dowódcy przyczółka mostowego „Płock”, który kilka razy pod gradem kul spieszył na pomoc miastu Płockowi i takową na czas sprowadził. Odznaczony Krzyżem za Męstwo i Odwagę,
30. chorąży Władysław Drzymalski z Żandarmerii wojskowej w Płocku za udział w walce na ulicach miasta,
31. Bronisław Rościszewski, członek Straży Obywatelskiej w Płocku za wytrwanie na trudnym posterunku i ochronę amunicji²⁹,
32. sierżant Aleksander Majewski, członek Straży Ogniowej za śmiałą służbę patrolową,
33. plutonowy Hedke z W.U.S. w Płocku,
34. plutonowy Ignacy Nowogórski, z żandarmerii w Płocku,
35. kpt. Wojciech Wierzbowski, kierownik U. W. G. w Płocku za obronę składów wojskowych,
36. rotmistrz Czesław Smoczyński, dowódca żandarmerii polowej,
37. ks. Feliks Słonicki, kapelan garnizonu w Płocku,
38. J. Landsberg-Śmieciuszevska za śmiałe wystąpienie z bronią w rękę i opiekę rannych w gradzie kul,
39. sierżant Lisiecki,
40. inspektor Jan Buchowski, adiutant Komendanta Straży Obywatelskiej w Płocku,
41. Krzyż dla baterii Artylerii Wielkopolskiej, która skutecznie odparła wroga pod Płockiem,
42. por. Józef Łapicki z 6 pułku piechoty legionów.

Listę zamykała informacja, że Kapituła pozostawia do swojej dyspozycji dwa Krzyże, oraz dwa krzyże bez numerów złożone zostaną do Muzeum Narodowego i Prezydium Ministerstwa Spraw Wojskowych.

W Dzienniku Rozkazów Nr 49 z 13 grudnia 1921 roku poz. 872 „Ordery i Odznaczenia” w załączniku 2 pod poz. 27 odznaka 206 pp została zarejestrowana jako jedna z 80 i uzyskała zezwolenie do jej noszenia na mundurze.

Zakończenie

Tocząca się wojna o granice między Polską i bolszewicką Rosją od 1918 roku niósła zniszczenia materialne i ogromne szkody ludzkie. Jej ostatni akt przypadł na 1920 rok, gdy armie Tuchaczewskiego i II Korpus Konny Gaj-chana rozlały się szerokim frontem na Mazowszu. Zagrożony Płock podjął walkę z najeźdźcą. W ciągu dwóch dni zjednoczeni mieszkańcy miasta i okolic oraz żołnierze bronili swoje domy i rodziny. Bolesnym wspomnieniem są ofiary tych rycerskich zmagania, zabici i ranni. Po zwycięstwie popłynęły słowa uznania i podziękowania, także do żołnierzy Armii Ochotniczej. Ochotniczy 206 pułk piechoty zapisał się w Płocku złotymi literami przez czyny swych bohaterów: Tadzia Jeziorowskiego, Józefa Kaczmarskiego, Bolesława Wiśniewskiego, Tadeusza Włoczewskiego i wielu wielu innych. Na strony historii zapisali się mjr Janusz Mościcki, kpt. Feliks Waluszewski, kpt. Henryk Bigoszt, sierżant Lisiecki, Marcelina Rościszewska, ks. Henryk Godlewski. W uznaniu zasług został ustanowiony „Krzyż za Męstwo i Odwagę 206 Pułku Piechoty Armii Ochotniczej i Obrony Płocka” dla obrońców Płocka. Wśród odznaczonych znaleźli się żołnierze, ochotnicy 206 pułku piechoty, osoby cywilne oraz Miasto Płock, Płocki Oddział Polskiego Czerwonego Krzyża i II Gimnazjum Męskie. Pełna lista udekorowanych wraz z uzasadnieniami przybliżyła nam heroizm ich czynów.

- ¹ *Historia Polski*, tom 2, Warszawa 2007, s. 30.
- ² *Obrona państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo-pamiętkowa Generalnego Inspektoratu Armii Ochotniczej i Obywatelskich Komitetów Obrony Państwa*: Warszawa 1923, s. 4. „Wrogowie otaczający nas zewsząd skupili wszystkie siły, by zniszczyć wywalczoną krwią i trudem żołnierza polskiego niepodległość naszą. Zastępy najeźdźców, ciągnące aż z głębi Azji, usiłują złamać bohaterские wojska nasze, by runąć na Polskę, stratać nasze niwy, spalić wsie i miasta i na cmentarzysku polskim rozpocząć swoje straszne panowanie. Jak jednolity, niewzruszony mur, stanąć musimy do oporu. O pierś całego narodu rozbić się ma nawała bolszewicka. Jedność, zgoda i wyteżona praca niech skupi nas wszystkich dla wspólnej sprawy! Żołnierz polski, krwią broczący na froncie, musi mieć to przeświadczenie, iż stoi za nim cały naród, w każdej chwili gotowy przyjąć mu z pomocą. Chwila taka nadeszła. Wzywamy tedy wszystkich, zdolnych do noszenia broni, by dobrowolnie zaciągali się w szeregi armii, stwierdzając, iż za Ojczyznę każdy w Polsce z własnej woli gotów złożyć krew i życie. Niech spieszą wszyscy: i ci, młodość i siłę czujący w żyłach, co żelazem odierać będą najazd wroga, i ci, którzy stanąć mogą do pracy w instytucjach wojskowych, by zwolnić z nich i zastąpić tych, co na froncie przydatni być mogą. Niech na wołanie Polski nie zabraknie żadnego z jej wiernych i prawych synów, co wzorem ojców i dziadów pokotem położą wroga u stóp Rzeczypospolitej.”
- ³ Tamże, s.18: „Dziś zagrożona wolność nasza. Na progu będziemy bronić wejścia. Żołnierz czynnej armii Rzeczypospolitej bohatersko walczy, za cenę krwi swej przelanej, dając Ojczyźnie możliwość organizacji państwowej, a obywatelom bezpieczeństwo i spokój w pracy. Lecz gdy bolszewicka Rosja wzmogła swe siły militarne, w Polsce stałe też sama szczupła armia dotychczas odiera wszystkie ataki. Przyszła zatem teraz kolej na Was, którzy jako ochotnicy, wspomóc pragniecie armię czynną i wspólnie z nią walczyć. Powstałiście dla obrony ziem polskich, dla obrony życia i mienia obywateli, dla obrony wolności i najświętszych ideałów Polski przed zalewem barbarzyństwa i nieubłaganej zemsty nad naszą Ojczyzną”.
- ⁴ Początkowo przewodniczącym był Tadeusz Sułowski, który później wstąpił do szwadronu szwoleżerów.
- ⁵ W skład Obywatelskiego Komitetu Obrony Państwa wchodził ponadto: Zawadzki – przewodniczący Wydziału Prowincjonalnego i Propagandy, ks. Godlewski, Kraczyński, Cygański – komendant miejskiej Straży Obywatelskiej, Bałabuszyński – przewodniczący Wydziału nad Uchodźcami, prof. Rutska – Wydział Opieki nad żołnierzem, Borszewski – delegat Czerwonego Krzyża, Rościszewska – Komenda Służby Narodowej Kobiet Polskich, Głowaczewski – Komisja Kwalifikacyjna dla służby wojskowej i obywatelskiej, Grabowski i Radziwiński – delegaci Związku Ziemiaków, Dąbrowski – Uniwersytet Żołnierski, Różański i Tołpycko – delegaci Rady Opiekuńczej, Dzierżanowski, Pełkowski – przewodniczący Chrześcijańskich Demokratów, Nieniewski, Gościcki – prezes wioślarzy, Rokitnicki.
- ⁶ „Nowy Tygodnik Płocki” 1990 r. nr 3 z 20 V 1. Fotografia ze zbioru Jana Szymańskiego zamieszczona w artykule „Obrona Płocka 1920”.
- ⁷ 1. Wydział Wykonawczy, 2. Wydział Prowincjonalny i Propagandy, 3. Wydział dla Uchodźców, 4. Wydział Finansowy, 5. Wydział Kwalifikacyjny do służby wojskowej i pracy obywatelskiej, 6. Wydział Opieki nad Żołnierzem, w skład którego wchodziły: Czerwony Krzyż, Służba Narodowa Kobiet Polskich, Patronat nad Żołnierzem (ziemiański), Gospody Żołnierskie, Pralnia Żołnierska, Szwalnia Żołnierska, Oddział Opatrunkowy, Uniwersytet Żołnierski, Związek Ziemiaków, Związek Obrony Ojczyzny z Radą Opiekuńczą, Straż Obywatelską i Biurami Werbunkowymi.
- ⁸ G. Gołębińska, *Obrona Płocka przed bolszewikami 18–19 sierpnia 1920 r.* Płock 2004, s. 56.
- ⁹ Nr pułku powstawał przez dołożenie do numeru pułku już stacjonującego w mieście liczby 200. W Płocku był to 6 pułk piechoty legionów. Dokładając 200 utworzono liczbę 206.
- ¹⁰ 1 baon = 1200 – 1500 żołnierzy.
- ¹¹ CAW KW 46/K – 160. „Szer. ochotnik Józef Kaczmarek lat 14 przyjęty do formacji ochot. 206 pp. Nagła sytuacja bojowa spowodowała że ochotnik Kaczmarek przyłączył się do baonu śp. por. Głogowieckiego i z nim przeszedł walki pod Trzепowem w dniu 18 i 19 sierpnia 1920r. Przez cały czas z narażeniem życia i wielką brawurą, dodając ducha swym starszym kolegom, spełniał funkcję ordynansa bojowego, dostarczając przeważnie amunicję na linii Płock – Trzепowo i pełniąc służbę łączności. Gdy baon por. Głogowieckiego był otoczony przez przeważające siły bolszewików i stacat beznadziejny już bój – wówczas och. Kaczmarek starał się przedrzeć z meldunkiem do Płocka. Ujęty jednak przez bolszewików a nie odpowiadając na indagacje torturowano go w bezlitosny sposób. Został dwukrotnie postrzelony a to przez twarz i piersi oraz dwukrotnie cięty szabłą w głowę i usta, całe zaś ciało zbite kolbami. Przeszedłszy do siebie w szpitalu w Sierpcu powrócił do Płocka. Dodać należy, że obok wyżej wymienionych faktów, wynoszenia rannych i donoszenia amunicji w najbardziej zagrożone miejsca, zachowaniem się całym w walkach obrony Płocka dał dowód wielkiego męstwa i odwagi”.
- ¹² CAW KW 45/J – 1352. „Och. Tadeusz Jeziorowski lat 13 zgłosił się do formacji ochotniczej 206 pp w walkach wkoło obrony Płocka przy poszczególnych barykadach nadzwyczajnym swym zachowaniem się i spokojem dodaje wprost otuchy nielicznym żołnierzom – obrońcom. Wśród tych walk całym szeregiem pojedynczych epizodów okazał dużą pomoc w obronie barykad, zaparcie się siebie, umiłowanie sprawy ojczystej i bohaterstwo: Miedzy innymi kiedy wybito obronę jednej z ostatnich barykad w mieście (koło poczty) a ranni ostatni żołnierz, gradem kul i niezwykle śmiałym napadem kozaków, zmuszeni opuścili barykadę pozostawiając karabin maszynowy. Wówczas ochot. Tadeusz Jeziorowski porwał i uniośł z barykady wymieniony karabin maszynowy. Unosząc (włokąc) karabin maszynowy pędzony był przez konnych bolszewików i w ostatnim momencie ciałem swym przykrył karabin. Bohaterskim tym czynem i przykładem zniewolił oddalających się żołnierzy do powrotu na linię bojową, zaś karabin maszynowy uratował”.
- ¹³ „Obrona państwa w 1920 roku. Księga sprawozdawczo-pamiętkowa s. 287. „Do pułku 206 wysłano: 82 koszul, 21 kalesonów, 41 ręczników, 2 kaftany, 38 ciepłych kalesonów, 2 pudy mydła, 40 funtów tytoniu i 42 pary owijków i skarpetek.”
- ¹⁴ Tamże s. 38, „Rodziny ochotników posiadały prawo do zasilek na ogólnych zasadach przewidzianych dla rodzin osób wojskowych, pełniących służbę obowiązkowo.”
- ¹⁵ Tamże s. 275.
- ¹⁶ Tamże s. 282. – „Składki członków Z.O.O mk 225 813 f. 43, różne wpływy mk 4 471 f. 85, na specjalne cele wojskowe mk 128 770 f. 35, podatek okienny mk 94 625. Ogółem wpływy mk 476 585 f. 90.
- ¹⁷ Tamże s. 282. – „W kosztownościach i walucie obcej: 8 funtów złota w różnych przedmiotach, 23 sztuki monet złotych, 1 para kolczyków z brylantami, 70 i 1 funta bilonu srebrnego, 4 i 1 funta przedmiotów srebrnych i platerowanych, 24 funtów platerów, 9 i 3 funta kruszczu, 446 i 1 funta bilonu, miedzi, niklu i żelaza, 1 sznurek koralu, 2 spinki z koralami, 1 parę kolczyków z koralami, oraz 10 841 i 1 funta różnych naczyń miedzianych i mosiężnych. Wszystkie te przedmioty zostały przekazane M.S.Wojskowych w dniu 25 sierpnia 1920 roku. Oprócz powyżej wymienionych zebranych darów, zostały złożone w Komitecie i przekazane na Skarb Państwa następujące przedmioty: zegarek złoty Nr 142.014, broszka i kolczyki, bursztyn, 10 groszy srebrnych, 25 sztuk miedzianych monet, 2 ruble srebrne (spieniężone zostały za mk 100).
- ¹⁸ Akta Miasta Płocka 22524, Straty poniesione przez Magistrat Miasta Płocka wynoszą 1 449 526 marek polskich.
- ¹⁹ „Kurier Płocki” 1920 r. nr 205 z 31 sierpnia.
- ²⁰ „Tygodnik Ilustrowany” 1920r. nr 39 z 25 września.
- ²¹ Z. Sadowski, A. Wielechowski *Odnaki Wojska Polskiego 1918–1945* Warszawa 2007 s. 298, podaje, że krzyż jest zawieszony na czerwonej wstążce z białym obrzeżem. Ta informacja jest inną niż w statucie. Krzyż pokazany przez autorów pochodzi ze zbiorów Muzeum Medalierstwa we Wrocławiu i nosi nr 52, w świetle dzisiejszych badań takiego nadania nie było, prawdopodobnie jest to grawerska kopia i nr jest nr kopii. Natomiast Mieczysław Welna *Wojsko Polskie w obronie ziem polskich na wschodzie w latach 1918–1920*, Wrocław 2001

s. 158, podaje, że pełna nazwa krzyża brzmi: „Krzyż Za Męstwo i Odwagę 206 Pułku Piechoty Armii Ochotniczej i Obrony Płocka”.²² Statut „Krzyża za Męstwo i Odwagę”.

¹ Krzyż za Męstwo i Odwagę A.O. 206 pp ustanawia się celem odznaczenia i zachowania w trwałej pamięci potomności wybitnych czynów męstwa i odwagi wykazanych w boju w czasie najkrzytyczniejszego najścia przez bolszewików Polski w sierpniu 1920 roku.

² Pamiątkową odznakę Krzyża za Męstwo i Odwagę A.O. 206 pp stanowi krzyż równoramienny z metalu złoczonego; w środku zewnętrznej strony krzyża w białej emalii wyrobiony orzeł otoczony wieńcem listkowym z zielonej emalii. Na odwrotnej stronie krzyża we środku w monogramie litery A.O. i rozłożony napis „ZA MĘSTWO I ODWAGĘ”. W dolnym ramieniu krzyża napis 206 P.P., w górnym Nr krzyża odpowiadający numerowi legitymacji. Odznakę powyższą nosi się na wstążce zielonej(16)(17) z białymi wzdłuż jej brzegów prążkami na lewej piersi, po wszystkich odznakach orderów państwowych.

³ Krzyż powyższy otrzymują jednorazowo osoby, które bądź wyróżniły się czynem męstwa i odwagi w boju na odcinku b. D-twa Dolnej Wisły (Chabry–Wyszogród) pośrednio lub bezpośrednio, tj w szeregu lub jako bezpośredni D-cy, wchodzący w skład 206 pp i obrońcy Płocka, bądź też w wyraźny i wybitny sposób z nimi współdziałały.

⁴ Nosząc krzyż, winien właściciel tegoż mieć stale przy sobie legitymację nadania.

⁵ Dopuszczalne jest zamiast odznaki noszenie samej wstążki.

⁶ W razie śmierci udekorowanego i odznaczonego, dla pielęgnowania przez potomność pamięci tegoż, obowiązany jest, każdorazowo najstarszy potomek z linii prostej względnie z braku tejże z linii pobocznej, tego samego jednak nazwiska, do noszenia krzyża w dniach uroczystych dla niego samego. Odznaczony może, z zachowaniem niniejszych przepisów, wyznaczyć testamentem osobę upoważnioną do noszenia krzyża. Legitymacją dla tychże osób jest legitymacja odznaczonego.

⁷ Nadawanie krzyża jest prawem ad hoc stworzonej I-ej Kapituły, w skład której wchodzi: pułkownik Józef Lewszecki b. D-ca frontu Dolnej Wisły i odcinka Włocławek, kapitan Henryk Bigoszt b. D-ca 206 p.p. w likwidacji, Ksawery Cygański b. komendant Straży Obywatelskiej w Płocku, major Mościcki Janusz b. D-ca przyczółka mostowego „Płock” i rotmistrz Czuruk Edward b. D-ca 5 Plutonu Żandarmerii Wojskowej w Płocku, następnie Kapituła uzupełniana się będzie przez konotację pośród odznaczonych. I-sza Kapituła ustanowi swój wewnętrzny regulamin.

⁸ a) W udowodnionym wypadku straty odznaki względnie dla celów zbioru rodzinnego Kapituła ma prawo na mocy jednomyślnej uchwały wydać duplikat legitymacji jak i odznaki. Duplikat nosi ten sam numer z wyraźnym zaznaczeniem, że wydano duplikat.

b) Kapituła prowadzi ścisłą ewidencję wydanych krzyży, z umotywowaniem nadanych.

c) Liczbę nadania krzyży ogranicza się do czterdziestu czterech.
⁹ Niniejszy krzyż winien być oddany do Muzeum Narodowego w wypadkach:

a) Bezpomownej śmierci odznaczonego względnie uprawnionego do noszenia, lub w razie niemożności zastosowania⁶.

b) O ile uprawniony do noszenia nie wykonuje swych praw i obowiązków, związanych z nadaniem krzyża.

c) W wypadku przymusowego wydalenia uprawnionego do noszenia krzyża z wojska, lub na mocy wyroku sądowego, pozbawiającego praw obywatelskich.

¹⁰ O ile odznaczony dopuścił się przekroczeń, które spowodują wypadki jak w ⁹c. wówczas traci on wszelkie prawa do niniejszego krzyża i krzyż zostaje mu odebrany.

²³ „Kurier Płocki” 1921 nr 68 z 24 marca „Posiedzenie otworzył i zagał p. wiceprezes Rady prok. R.Lutyński, komunikując pp radnym w jakim celu zostali zaproszeni i wyjaśniając, że na posiedzeniu są obecni delegaci Kapituły niedawno zatwierdzonej odznaki pamiątkowej obrony Płocka pod nazwą „Krzyż za Męstwo i Odwagę” A.O. 206 p.p., panowie mjr J. Mościcki, kpt H. Bigoszt i rotm. E. Czuruk. Z kolei wiceprezes Lutyński udzielił głosu kpt. Bigosztowi. Kapitan Bigoszt w krótkim, jędrnym, żołnierskim przemówieniu przedstawił obraz najścia bolszewików na Polskę. Ogromny wysiłek narodu, zdaniem mówcy, sprawił, że powtórzyła się w dziejach wojny obecnej wielka bitwa, dorównująca rozmiarami wielkiej bitwie z pod Marny. Opaczność sprawiła, iż stał się „cud nad Wisłą”. Płock w akcji tej stanął bohaterem wzorem Lwowa. Chcąc wyrazić cześć dla tych, którzy w mieście i obwodzie płockim, podczas walk z bolszewikami zgineli, którzy w walkach tych brali udział i którzy w obywatelski sposób spełnili obowiązek swój względem miasta, były D-wo Wojskowe Dolnej Wisły wręcza miastu odznakę pamiątkową obrony Płocka „Krzyż za Męstwo i Odwagę”, jako symbol spełnionego i aszowanego obowiązku obywatelskiego czuwania na straży niepodległości Państwa. W odpowiedzi zabrał głos p.Lutyński, przemawiając w te, mniej więcej, słowa: „Pamiętnymi pozostaną dla płockan dni sierpniowe! Okrutny wróg nie przebiegający w środkach walki, zajęwszy olbrzymią potać naszego kraju, wkroczył w granice miasta! Dzielna armia nasza wystąpiła w obronie miasta, przy boku armii stanęła na barykadach ludność cywilna. W imieniu ludności miejskiej, a jeszcze bardziej w imieniu tych prawdziwych, a w dużej części nieujawnionych bohaterów, Rada Miejska dziękuje za zaszczytne odznaczenie. Ofiarowany krzyż przyjmujemy.”

²⁴ „Kurier Płocki” 1921, nr 69 z 25 marca

²⁵ K. Konarski, *O uczeniu – żołnierzu*, Warszawa 1922.

²⁶ „Życie Mazowsza” 1935 r., nr 9–10 wrzesień – październik

²⁷ Fotografia ze strony internetowej I prywatnego LO im. Marceliny Rościszewskiej w Płocku.

²⁸ „Życie Mazowsza” 1935, nr 9–10 wrzesień – październik.

²⁹ R. Rzymkowski, *A krzyże były dwa*, „Niedziela Płocka” 2001, nr 44. Bronisław Rościszewski przekazał swój krzyż do Muzeum Diecezjalnego w Płocku.

CROSS FOR VALOUR AND COURAGE OF 206TH INFANTRY REGIMENT OF VOLUNTARY ARMY AND DEFENCE OF PŁOCK.

Summary

Since 1918 the war for the border between Poland and Bolshevik Russia has carried many material losses and great loss of life. The last act of war fell in 1920 year, when Tuchaczewsky's army and 2nd Mounted Corp of Gaj-khan have spread widely in Mazovia. Endangered Płock town took up a battle with invader. Recognition and acknowledgements have come after victory, also for soldiers from Voluntary Army. Voluntary 206th infantry regiment was remembered in history of Płock thanks to heroic deeds of Tadeusz Jeziorowski, Józef Kaczmarski, Bolesław Wiśniewski, Tadeusz Włóczyński and many others. In recognition of regiment's achievements the Merit Cross for Valour and Courage was established for defenders of Płock. Soldiers, volunteers from 206th infantry regiment, civilians and Płock town, Płock Department of Polish Red Cross and 2nd boys only Secondary School were decorated with the Merit Cross. The full list with justifications of decorated people and institutions introduces heroism of their actions.